

УДК 330.115:519.856

Головнина О. Г.

АСПЕКТИ ОЦІНКИ СИНЕРГЕТИЧНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЕФЕКТІВ У ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Статтю присвячено особливостям формування та оцінки синергетичних соціально-економічних ефектів у національній економіці, з'ясуванню чинників, що впливають на співвідношення індивідуальних та суспільних благ, ефективне функціонування людського і соціального капіталу та на рівень соціалізації національних систем.

Вступ

Трансформаційна українська економіка вкрай потребує дослідження методологічних засад прискореного національного розвитку, соціалізації, активізації чинників суспільної та індивідуальної стабілізації, джерел та особливостей соціально-економічної ефективності на мікро- і макрорівнях. При аналізі мотиваційних засад політичного, соціального та економічного розвитку як особистості, так і національної економіки доцільно використати синергетичний підхід як специфічний засіб діалектичного методу дослідження в економічній теорії, що органічно пов'язаний з принципами саморуху, самоорганізації, системності. Економічна синергія, синергетичні ефекти передбачають зростання або занепад соціально-економічної системи загалом у значно більшому обсязі, ніж у складових її частинах. При цьому актуальним стає принцип коеволуції в контексті розуміння об'єктивної єдності та взаємодії природного та соціального аспектів особистості індивіда. Синергетичний ефект залежить від ступеню розвиненості соціальної орієнтації національної економіки, від її ефективності та інформаціалізації.

Постановка проблеми

Загальні аспекти синергетичного підходу в економіці досліджує С. Мочерний, але він не розглядає при цьому відносин економічної власності, не дає оцінку чинникам, що визначають розмір соціально-економічного синергетичного ефекту при експлуатації власності, його позитивним та негативним рисам. Теорією системної трансформації суспільства займаються Д. Белл, Дж. Стігліц, М. Бюшер, В. Савчук, В. Кушлін, Т. Гайгер Лінтвуд, Г. Мартін, Ю. Зайцев та ін., однак вони не застосовують синергетичний підхід для аналізу соціально-економічного розвитку, не розглядають тенденції, наслідки розподілення блага національній економіці. Обґрунтування синергетичних соціально-економічних ефектів в умовах трансформаційної української економіки, що виникають під час реалізації суб'єктом господарювання прав власності, формування системи оцінки індивідуальних і суспільних благ, аналізу ефективності трансформаційних економік, є особливо актуальним.

Розглядаючи досвід світового розвитку національних економік, з метою визначення синерге-

тичних соціально-економічних ефектів слід врахувати:

по-перше, світову категорійну класифікацію країн, що перебувають на різних стадіях соціально-економічного та політичного розвитку (країни, де соціально орієнтована економіка вже сформована; ринково розвинені країни, що потребують соціалізації економіки; недорозвинені країни, так звані «соціально катастрофічні», економіка яких не розвивається на ринкових засадах і потребує як ринкової орієнтації, так і соціалізації);

по-друге, різновиди трансформаційного стану при переході від індустріального до інформаційного суспільства, при системній трансформації централізованої системи, при переході до глобалізації важелів управління у світовій системі господарювання та взаємодії національних економік.

Спільними рисами трансформаційних національних економік є стратегічні орієнтири розвитку (якість життя, соціальна справедливість, екологічна безпека, збереження ресурсів, соціальна відповідальність бізнесу, забезпечення прав і свобод); невідповідність чинного національного законодавства та інститутів вимогам подальшого розвитку; відсутність соціально-економічної політики з формування загальнолюдських принципів та інститутів і відповідної мотивації до активності; необхідність оновлення методології соціально-економічного розвитку та пошуку механізмів взаємодії старої і нової систем. Передумовою ефективного наближення до соціально орієнтованого суспільства є визначення системи індивідуальних і суспільних цінностей на національному рівні, формування макрота мікроінструментарію, відповідних інститутів з метою її захисту, підтримки та розвитку, соціалізація ринкової системи.

Основні результати

У трансформаційний період законодавство, економіка, політика країни проходять реформаційну стадію, у процесі якої створюється ринкова інфраструктура (в тому числі інститут власності), змінюється психологія та фінансово-соціальний стан населення. За порівняно короткий період кардинальних змін у національній економіці водночас відбувається поляризація індивідуальних благ: різко зростає кількість індивідуальних благ у «обраних» членів суспільства (приблизно 3-5% населення України) і мінімізується кількість індивідуальних благ у більшості населення (приблизно 95-97 %) при загальній тенденції скорочення соціальних, суспільних благ. На процес розширення суспільства впливає тіньова економіка, що призводить до корумпованості, скорочення ле-

гального ВВП, до «перекачування» потенційних суспільних благ в індивідуальні русла. Одним із головних показників синергетичного соціально-економічного ефекту є рівень добробуту суб'єкта господарювання (фізичної, юридичної особи), який подамо як:

$$y_i = ax_i + b_i$$

де y - сукупне благо, що отримує фізична, юридична особа в національній економіці; a - розмір індивідуального блага; t - період часу; b - розмір суспільного блага.

Розмір індивідуального блага як у ринковій, так і в трансформаційній економіці залежить від індивідуальних здібностей, трудової активності, вартості та розмірів індивідуальної власності. Застосування індивідуальних професійних здібностей, навичок, праці внаслідок зростання безробіття обмежується. Індивідуальні трудові доходи також обмежуються фізіологічним часом, віком, соціальним станом індивіда та інфляцією. При цьому вартість індивідуальної власності та розмір доходів спотворюються наслідками корумпованих приватизаційних процесів та реальним внутрішнім боргом уряду перед населенням країни і будуть мінімальними з урахуванням скороченого періоду приватизації й тотальної несплати дивідендів від укладених у держмайно приватизаційних сертифікатів. Суспільні блага це всі ті переваги, які отримує і має можливість отримати індивід у суспільстві (включаючи соціальні гарантії та виплати, пенсії, освіту, охорону здоров'я, пільги). Разом з індивідуальними благами вони формують сукупні блага (рис. 1).

Особливістю трансформаційного періоду є максимізація індивідуальних благ і мінімізація суспільних. При цьому одним із головних чинників добробуту суб'єкта господарювання є співвідношення реальної величини індивідуальних, суспільних, сукупних благ із законодавчо встановленим життєвим рівнем індивіда. Якщо розмір індивідуальних благ є недостатнім, то відбувається перерозподілення суспільних, при цьому зменшується розмір суспільних благ, що ефективно розподіляється, а відповідно, і сукупних. Внаслідок неефективного перерозподілення індивідуальних і суспільних благ формується негативний синергетичний ефект - зменшення розміру суспільних та сукупних благ, який отримує індивід (за рахунок зменшення індивідуального, суспільного, сукупного благ), і суспільство (зменшуються і суспільне, і сукупне блага), що призводить до уповільнення економічного росту. Позитивний синергетичний ефект з'явиться під час формування прошарку населення із середнім рівнем доходів, коли спостерігатиметься призупинення за-

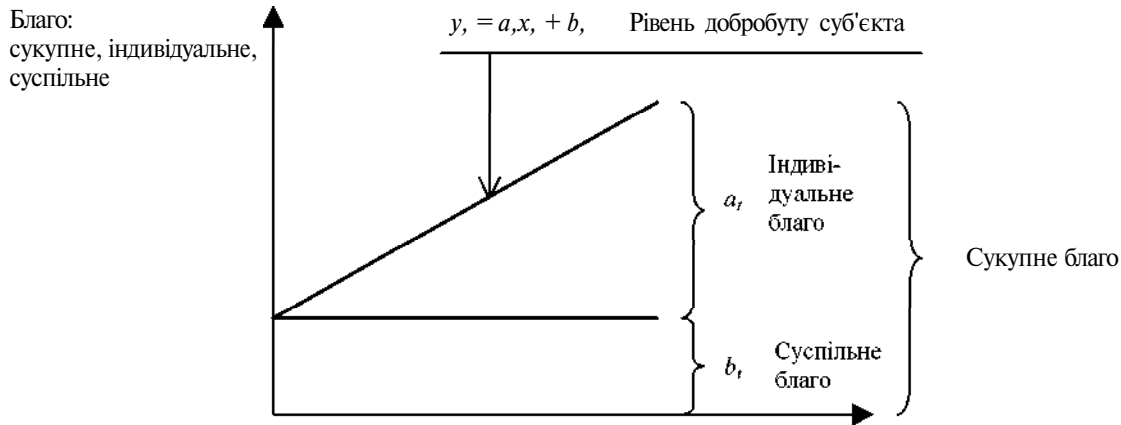

Рис. 1. Сукупні блага та їх складові

гальної тенденції індивідуальних благ до скорочення, а відповідно, і призупинення зменшення розміру суспільних благ.

На розмір соціально-економічного синергетичного ефекту, що виникає під час експлуатації індивідом власності, впливає об'єктивність виділення ймовірних стадій розвитку подій та їх врахування у разі: формування власності індивіда (за видами) та максимізації вартості власності, оптимізації експлуатації власності індивідом, максимізації доходів від персоніфікованої власності, а також на стадії неефективної експлуатації власності. Перші три варіанти поданої ситуації призводять до позитивного синергетичного ефекту, останній - до негативного. Структуру сукупних благ для різних груп населення подано на рис. 2.

Під час розгляду питання активізації життєдіяльності індивіда особливе місце займають чинники суспільної стабільності: інтелектуальна власність і власність на робочу силу, що фізіологічно притаманні особистості від народження, виявляються як *людський капітал*, його використанні, реалізації можливостей та початково не залежать від сутності форми організації суспільства. На підставі фізіологічно обумовлених прав

власності в країні соціально-орієнтованої економіки індивід отримує законодавчо обумовлені реальні права: спадщини, дарування, купівлі-продажу визначених об'єктів (землі, нерухомості, цінних паперів тощо), що сукупно формують основу для його власного капіталу, базу соціальної захищеності та життєдіяльності людини в суспільстві, рівень соціально-економічного розвитку соціалізації суспільства. Враховуючи вищезазначене, вартість власного капіталу індивіда (ВК) - це сумарна величина вартості власності на робочу силу (v_1), вартості інтелектуальної власності (v_2), вартості нерухомої власності (v_3), вартості власних цінних паперів (v_4), вартості інших видів власності (v_5):

$$BK = v_1 + v_2 + v_3 + v_4 + v_5 \quad (2)$$

Конгломерат фізіологічної та суспільної основи прав власності людини в конкретній суспільно-економічній формації обумовлює появу персоніфікованого капіталу. Таким чином, функцію синергетичного ефекту (C_e) при експлуатації власного капіталу індивіда з метою максимізації доходів від власності та ступеня активності доцільно подати у вигляді:

$$C_e = f(v_m, d_p, T_p, Si, Z_p) \quad (3)$$

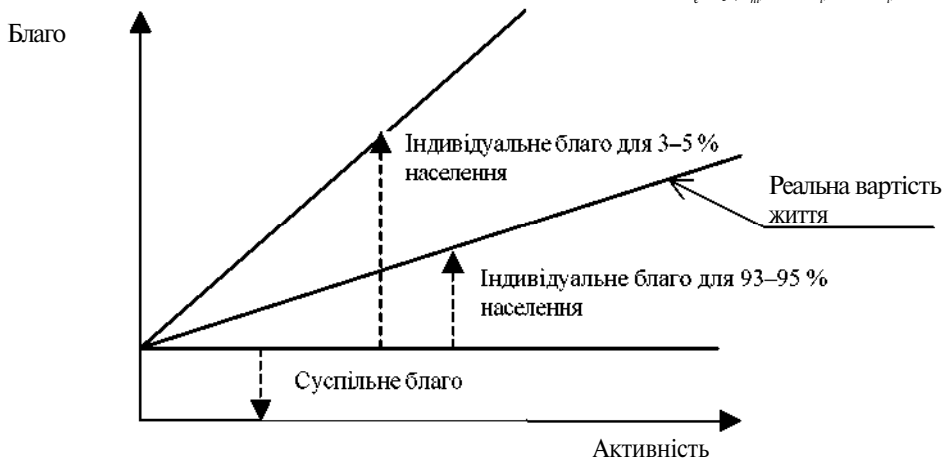

Рис. 2. Співвідношення індивідуальних і суспільних благ з реальною вартістю життя

де екзогенними чинниками будуть: e_{ni} - чинники власності (власного капіталу); e_1 - вартість робочої сили; e_2 - вартість інтелектуальної власності; e_3 - вартість власної нерухомості; e_4 - вартість власних цінних паперів; e_5 - вартість інших видів власності; d_i - доходи від власності; T_i - доходи від активності індивіда; i - період часу; S_i - чинники соціальної справедливості; Z_i - чинники стабільності законодавчої бази.

Залежно від інтенсивності, комплексності використання факторів власності загальні доходи індивіда досягають у критичному стані максимального або мінімального рівня. На цей час удосконалення власності, як свідчать тенденції розвитку форм власності в країнах Заходу, все більше залежить від чинників соціальних, від самої людини. Ефективна експлуатація власності індивіда дає змогу отримувати максимальний синергетичний ефект на засадах вирішальних фізіологічних чинників (за умови, що індивід не є обмежено дієздатним, недієздатним), коли зростання соціально-економічної ефективності системи значно перевищує суму ефектів дії основних її елементів (вартості власності й трудової активності). За нераціонального, неефективного управління власністю загальні доходи індивіда не можуть бути оптимальними, а реальніше - вони мінімізуються. Так, наприклад, в умовах мінімізації вартості людського капіталу відносній мінімізації підлягають доходи від власності, розмір власного капіталу, трудова активність індивіда, а відповідно, зростатиме значення чинників знецінення, фізичного та морального зносу фондів, розпродаж власності з метою поповнення розміру коштів для існування індивіда та збереження інших видів власності. Це призведе до негативного синергетичного ефекту, фізичного, інтелектуального, соціально-економічного, політичного занепаду. Отже, негативний синергетичний ефект, що зменшує розмір суспільних та сукупних благ, отримують і індивід (за рахунок зменшення індивідуальних, суспільних, сукупних благ), і суспільство (зменшуються і суспільні, і сукупні блага).

Функцію негативного синергетичного ефекту у разі неефективної експлуатації індивідом своєї власності можна подати у вигляді:

$$C_n = f(e_m; d_p; S_p; z_p). \quad (4)$$

У період роздержавлення (приватизації) держмайна синергетичному соціально-економічному ефекту притаманні свої особливості, насамперед структурні, обумовлені специфікою об'єктів і суб'єктів господарювання. Його розмір доцільно розглядати як сумарну величину деталізова-

них соціально-економічних ефектів, що утворюються, по-перше, внаслідок зміни форми власності та господарювання, по-друге, від підвищення трудової, інтелектуальної, підприємницької активності на основі експлуатації цієї власності. Зокрема, синергетичний соціально-економічний ефект від роздержавлення майна в національній економіці (C_e) доцільно визначати з урахуванням чотирьох рівнів: фізичних, юридичних осіб, регіону, країни.

Перший рівень - соціально-економічний ефект, який отримує фізична особа (C_{ej})

$$C_{ej} = C_{ej} + C_{ej} + C_{mj}; \quad (5)$$

де C_{ej} - розмір соціально-економічного ефекту, що отримується внаслідок передання державою власності індивіду (в приватну, колективну власність), грн од.; C_{ej} - розмір соціально-економічного ефекту, що отримує індивід внаслідок експлуатації роздержавленої власності, грн; C_{mj} - розмір соціально-економічного ефекту, що отримує індивід внаслідок підвищення трудової, інтелектуальної, підприємницької активності, грн; j - конкретний період часу.

Другий рівень - ефект, що отримує юридична особа внаслідок роздержавлення майна. Містить суму соціально-економічних ефектів фізичних осіб, які працюють у 7-й період на цьому підприємстві.

Третій рівень - це регіональний соціально-економічний ефект від роздержавлення, що визначається як сума соціально-економічних ефектів юридичних осіб, які працювали на той час на визначеній території. Четвертий рівень - соціально-економічний ефект, що отримує національна економіка від роздержавлення. Визначається як сума соціально-економічних ефектів, що отримують в усіх регіонах країни або всіма фізичними особами суспільства.

Аналіз особливостей формування синергетичних соціально-економічних ефектів з урахуванням оцінюючого внеску першопочаткового та доповнюючих у часі рівнів ефективності, а також з урахуванням мети, джерел, структури, виду ефекту, зміни ефективності експлуатації людського та соціального капіталу, оптимізації організації та управління власністю, результативності відповідного рівня розвитку подано в таблиці 1. Отже, отримання та дія позитивного або негативного соціально-економічного, політичного синергетичного ефекту залежать від особливостей формування та експлуатації індивідом персоніфікованої власності, і ця дія ефекту насамперед, впливатиме на фінансово-майновий і соціальний стан самого індивіда, на інтереси мікро-

суспільства (представників середовища, що оточує індивіда) та цінності макросуспільства (національний і наднаціональний рівень).

Висновок

Запропоновані до розгляду принципи класифікаційного формування синергетичних соціально-економічних ефектів доцільно застосовувати

при оптимізації зростання індивідуальних і суспільних благ, обґрунтуванні тенденцій зміни структури суспільства, а також при розгляді питань з соціально-економічної мотивації трудової активності, ефективності функціонування людського та соціального капіталу, з соціалізації трансформаційних та ринкових національних систем.

1. Мочерный С. Синергетический подход в экономическом исследовании // Вопросы экономики. - 2001. - № 5. - С.44, 47.
2. Арнольд В. И. Теория катастроф.- М.: Эврика, 2004.- С. 8.
3. Принципы этической экономики: Пер. с немецкого,

СПб., 1999.

4. Милгром П., Роберте Дж. Экономика, организация и менеджмент Т. 2. СПб., 1999.- С. 136.
5. Кохановский В. 77. Философия и методология науки.- М.: Юнифер, 2003.- С. 492-493.

E. Golovnina

ASPECTS OF THE ESTIMATION SINERGETICHESKIH SOCIAL-ECONOMIC EFFECT IN TRANSFORMATIONAL ECONOMY

The Article considers the particularities of the shaping and estimations sinergeticheskikh social-economic effect in national economy with provision for determinations factor, which influence upon correlation individual and public good, efficient operation human and social capital, on level of the socializations of the national systems.